

कुरुवा: दह (Kuruwa:Daha)

– कृष्ण (विहल) महर्जन^१

लेखसार

बौद्ध धर्मालम्बी तथा बुँगद्यो/आर्यावलोकितेश्वर, लोकनाथ, पदमपाणी, करुणामय सम्बन्धी आस्था, चासो, जानकारी र अध्ययन गर्नेहरूको लागि 'कुरुवा: दह' अति महत्वपूर्ण स्थान मानिन्छ । करुणामयलाई नेपालमा आमन्त्रणा गर्ने क्रममा योजनावद्ध रूपमा सफल भएका थिए । कामरूका यक्षहरूका आक्रोशले जवरजस्ती फिर्ता लान पटक पटक सफल पनि भएका थिए । जसरी पनि करुणामयलाई नेपालमा प्रस्थापना गराउनु नै थिए । त्यसैले सबैको सामूहिक अथक परिश्रम र प्रयत्न जारी गर्दा गर्दै विभिन्न पीठमा बसेर पूजा, पाठ, तन्त्र विद्या साधने क्रममा आखिर कुरुवा: दहमा आई पुगे । यस स्थानमा रहेको एउटा गुफामा बसेर गुह्य रूपमा आठ दिशा क्षेत्रमा आठ बन्धन शील गरी गुह्य विधि अनुसार योगाम्बर योगद्वारा करुणामयलाई सुवर्ण कलशमा प्रवेश गराउन आठ दिनसम्म योग ध्यान साधना गरी करुणामयलाई नेपाल भित्र्याउनमा सफल रहे । यस स्थानमा स्थापना गरिएको पा:ल्हा: (हत्केला) आकारको मूर्तिसँग काठमाडौँ सँकटा टोलको सँकटा देवतासँग निकत सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । यस स्थानको वास्तविक नाम 'कुरुवा दह' को गलतफहमी भई अहिले 'कटुवाल दह' भन्न थालेका छन् । यस लेखको पद्धतिको क्रममा विभिन्न वंशावली, किम्वदन्ती, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, नेवारको धर्म र संरचना सम्बन्धी ग्रन्थ, साम्प्रदायिक भावना र प्रचलन, अध्ययन र भनाईहरूको व्याख्यालाई उपकरणको रूपमा प्रस्तुत छ । वास्तविक रूपमा सही कुरालाई सही दृष्टिकोणले हेर्दा अभ्र प्रष्ट हुने देखिन्छ ।

सूचक शब्दहरू : कुरुवा: दह, करुणामय, पाल्हा: द्य:, यक्ष, तन्त्र विद्या

पौराणिक नीतिगत चलन तथा लिखित प्रमाणहरू मध्ये यस पवित्र भूमिलाई 'बुँगद्यो नेपाल्य ह:गु खँ' नेपाल भाषाया वंशावली-आशाकाजी बज्राचार्य (ने.सं.१०७७/बि.सं.२०१४) र 'बुँगद्योया रथ यात्रा खँ'-रत्न राज बज्राचार्य (ने.सं.१०९९/बि.सं.२०३६) का कितावहरूमा ब्याख्या गरे अनुसार धानभित्र चामल फलाउन र पानी पार्नको लागि करुणामयको आगमनको अनिवार्यताको कारण संघर्षपूर्ण तन्त्र विद्या र लगनशीलता अपनाई धैरै त्याग, तपस्या र योगदानद्वारा उक्त करुणामयलाई नेपाल भित्र्याएको उल्लेख गरिएका छन् । हालको ईण्डियाको आसाम कामरू कामाक्षबाट यक्ष राजा शशी र रानी मायाको कोखबाट जन्मेका ५०० छोराहरू मध्ये सबभन्दा कान्छो ३२ लक्षणले पोख्त छोराको रूपमा जन्मिएका थिए (आशाकाजी, ३४) । उक्त स्थानमा करुणामय जन्मनु भन्दा पहिले उनी नेपालमा जन्मिएका थिए भन्ने कुराको उल्लेख ती वंशावली (आशाकाजी, ३५), स्वम्यभू पूरण र अन्य कितावहरूमा पाइन्छ । उक्त उल्लेख अनुसार-एक जना गुभाजू/गुरुजू(बज्राचार्य) ले काठमाडौँ जिल्लाको म्हेपी अजिमाँको अत्यन्त भक्तिभावका साथ दिनहुँ पूजा पाठमा तल्लिनमा हुँन्थे ।

^१ ल.पु.म.न.पा. वडा नं.-७, पिन्छै टोल, ईमेल: krishnabihal@gmail.com

उनको एक जना नाबालक (१० वर्ष) छोरा थिए (आशाकाजी, ३५) । उनले दिनहुँ त्यस्तै अजिमाँलाई भक्ति गरेको कारण एक दिन उक्त अजिमाँ अत्यन्त खुसी भएर गुरुजूलाई साक्षात दर्शन दिन पुगे र माताले भन्नु थालिन् 'प्रिय भक्तालु, तिम्रो हर दिनको भक्तिभावले म साह्रै प्रसन्न भएँ' । अनि गुरुजू खुसीले गद्गद् भई भन्नु थाले 'अहो ! माता, आज त मैले माताको साक्षात दर्शन गर्न पाएँ । यस खुसीयालीको बदलामा म यहाँलाई के चढाउँ ? हुन त मैले मातालाई चढाउन केही बोकेर ल्याएको छुनँ ।' उनको कुरा सुनेर अजिमाँले बोल्नु थाले 'तिमीले अरु केही गर्नु पर्दैन, प्रिय भक्तालु । तिम्रो पछाडिको चीजलाई मात्रा मलाई चढाई दिए पुग्छ । त्यसैमा म धेरै खुसी हुने छु ।'

'अहो ! माता, मैले खाशै आज केही पनि ल्याएकै छुनँ । म के चढाऊँ त खैड ?'

'तिमीले अवश्य ल्याएका छौ । तिमी फर्केर त हेर् ।' अजिमाँको कुरा सुनेर उनले पछाडि फर्केर हेरे । उनले आफ्नो नाबालक छोरो एकलै उनको पछि पछि टुकटुक... हिडेर पछ्याई रहेको देखे । छोरोलाई देखेर उनी भ्रस्याङ्ग हुन पुगे । उनको शरीर काम्न पनि थाले । अनि अजिमाँलाई विनम्र अनुरोध गर्न थाले 'माता, त्यो त मेरो प्यारो नाबालक पुत्र पो हो । म आफ्नो पुत्र, मुटुको टुक्रालाई कसरी बलि चढाउन सक्छु र ? बरु मलाई नै बलि चढाउनु होस् । मलाई निल्नुहोस् । मेरो प्यारो, एक्लो छोरो, मेरो मुटुको टुक्रालाई कहाँ बलि चढाउन म राजीखुसी हुन सक्छु र, माता... ?'

'अबुभ्र, अन्ध भक्तालु, उनी तिम्रो वंशको छोरोको रूपमा मात्र जन्मेका हुन् । उनी त भगवान हुन् । तिमी चिन्ता नगर् । मैले भने जस्तो मात्र गर् । सबै ठीक हुन्छ ।'

'हवस् माताज्यू, हवस् । माताकै मर्जी होस् ।' उनले माताको कुरामा सहमति जनाए ।

'तिमी उनलाई मेरो निमित्त बलि चढाई देऊ । उनको रगत र मासु म खान्छु । हड्डी जति सबै यो मन्दिरको पछाडि खाल्डो खनेर गाडि देऊ । पछि गएर यो बालक कामारु कामाक्षमा गएर यक्षका कुलमा जन्म लिन जाने छ । उनले त्यहाँ सबैको उद्धार गर्ने छ । अनि फेरि उनलाई नेपालमै भित्र्याईने छ । यही म्हेपी मन्दिर पछाडि (दौँ-मन्दिर वरिपरी माथि उठेको भाग) को माटो प्रयोग गरी उनको रथ जात्रा चलाउने परम्परा बस्ने छ ।' यति कुरा बोले पछि अजिमाँ, माता लोप भए ।

'माताको आज्ञा होस् । माताको जय होस् ।' भनी उनले माताले भने बमोजिम आफ्ना नाबालक छोरोको बलि चढाउन पुगे । रगत र मासु जति सबै अजिमाँलाई चढाईए । बाँकी हड्डी जति सबै मन्दिर पछाडि (म्हेपी दौँ) खाल्डो खनि गाड्न थाले ।

यी सबै घटनाक्रम करुणामयलाई लिन जानु भन्दा पहिले स्वयम्भूको समाधि योग ध्यान केन्द्रमा ध्यान गरी हेर्दा सर्वज्ञ गुरुजू शान्तिकर ब्रजाचार्य र गुरुजू बन्धुदत्त ब्रजाचार्यले अन्तर्मनद्वारा बुभुकेका थिए । त्यसैले सर्वज्ञ गुरुजू शान्तिकरद्वारा थप तन्त्र विद्या प्रदान गरी गुरुजू बन्धुदत्तलाई लोकनाथ तथा करुणामयलाई नेपाल भित्र्याउन काबिल बनाएर पठाए भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । (आशाकाजी, ३५)

लोकनाथ तथा करुणामयलाई कामारु कामाक्षबाट दुई चोटी सवारी गराई सकेपछि पनि त्यहाँका यक्षहरुले खोसेर फिर्ता लान सफल भए । उनलाई नेपाल ल्याउन जसरी पनि सफल हुनु नै थियो । त्यसैले विभिन्न पीठमा बसेर पूजा, पाठ र तन्त्र विद्या साँध्ने क्रममा अन्तमा यस कुरावा: दहमा आई पुगे । यो क्षेत्र कामारु कामाक्षबाट टाढा थियो । त्यहाँका यक्षहरु यहाँसम्म आउन गाह्रो हुने र आफ्नो ठाउँ नजिक हुने भएको कारण यस स्थानको

एउटा गुफाभिन्न गृह्य रूपमा आठ दिशा क्षेत्रमा आठ बन्धन शील गरे । रथन चक्र र कर्कोटक नागराजलाई बाहिर द्वारपाल राखी राजा नरेन्द्र देवलाई जजमान बनाई गुरुजू बन्धुदत्तले गृह्य विधि अनुसार योगाम्बर योगद्वारा करुणामयलाई कलशमा प्रवेश गराउन आठ दिनसम्म योग ध्यान गरी १,२५,००० (एक लाख पच्चिस हजार) जप गरेर सुवर्ण कलशमा पञ्चसूत्र धागोले बाँधेर किसँली (माटोको पाला, चामल, रातो अविर्, सिँगो सुपारी, पैसा) बिको राखी साधना सुरु गरे (आशाकाजी, ६८-९) । त्यस पूजामा पहिले जस्तो करुणामयको शरीर नतानी उनको आत्मा मात्र कलशमा प्रवेश गर्न उक्त वृहत र गहन तन्त्र विद्याद्वारा पूजा पाठ जारी राखे । उक्त गुफाभिन्न बसेर आठ दिनसम्म बडा कष्टपूर्ण पूजा गरेको कारण राजा नरेन्द्र देवलाई अत्यन्त थकान भए । उक्त समाधि योग ध्यान अनुसार करुणामयको आत्मालाई भमराको रूपमा ताने । तर दुई चोटीसम्म विफल भए । अब अन्तिम पटक जसरी पनि भमरालाई त्यो सुवर्ण कलशमा बिराजमान गराउनु थियो । त्यसैले अन्तिम पटक गुरुजूलै पुनः पूजा, पाठ र तन्त्रलाई दोहर्‍याए । पुनः ती आत्मा रूपी भमरा त्यहाँ आगमन भयो । राजा नरेन्द्र देव थकानको निन्द्रामा थिए । त्यसैले यस पटक विफल नहोस भनेर गुरुजूलै राजा नरेन्द्र देवलाई आफ्नो घुँडाले धक्का दिएर बिँउभाए । अनि राजा निन्द्राबाट बिँउभे पछि करुणामयको आत्मा रूपी भमरा सुवर्ण कलशमा प्रवेश गर्ने बित्तिकै किसँलीले छोपि दिए । यस पछि यो पूजा, पाठ विधिगत रूपमा सफल भएको ठहरियो । अनि उक्त कलशलाई बिभिन्न देव-देवताहरूको आगमनमा बाजा गाजा र ईन्द्रे बाजा सहित अत्यन्त हर्षोल्लासका साथ ठाउँ ठाउँमा पूजा पाठ गरी त्यहाँबाट बुँगमतिसम्म ल्याई पुर्‍याए ।

कुरुवा: दहमा पा:ल्हा:(हत्केला) मूर्ति पनि स्थापना रहेको छ । त्यसैले यसलाई कसै कसैले पा:ल्हा:(हत्केला)द्यो पनि भन्ने गरिन्छ । यो पा:ल्हा:(हत्केला)द्योसँग अर्को एउटा सम्बन्ध गाँसिएको देखिन्छ । यो पा:ल्हा:द्यो र काठमाडौँ सँकटा टोलको सँकटा देवतासँग निकत सम्बन्ध रहेको छ । सँकटा देवतालाई नेपाल भाषामा पा:ल्हा:द्यो भन्ने गरिन्छ । उक्त सँकटा मन्दिरमा गुरुजू बन्धुदत्त बज्राचार्यका सन्तानहरू हालसम्म पनि गुरुजू/पुजारी भई सेवा गर्दै आउनु भएका छन् । उहाँका सन्तानहरूले काठमाडौँ टुँडिखेल छेउको मुख्य बाटो तथा आर्मी अस्पताल अगाडिको महाकाल मन्दिरमा पनि पुजारी भएर सेवा गर्दै आउनु भएका छन् ।

कुरुवा: दहमा वर्षको एक पटक सँकटा मन्दिरका पुजारीहरूको कुल देवताका रूपमा स-सम्मान पुजा गर्ने गरिन्छ । गुरुजू बन्धुदत्तले यस स्थानमा रहेर अत्यन्त कष्टपूर्ण समाधि योग ध्यानद्वारा करुणामयलाई नेपालमा आगमन गराएका थिए । त्यसैले कुरुवा: दहमा पा:ल्हा:(हत्केला) द्योको स्थापना गरिए । वर्षेनी कुरुवा: दहसम्म पुन उहिले अत्यन्त कठिन पर्ने भएको कारण गुरुजू बन्धुदत्तले आफ्नै ठाउँ वा टोलमा उक्त पा:ल्हा:द्यो/सँकटा देवताको स्थापना गरे भन्ने भनाई रहेका छन् । त्यसैले कुरुवा: दहमा वर्षको एक पटक पुजा गर्ने र कहिले काहीँ सामूहिक मण्डला बनाई पुजा पाठ गर्ने(धलँ दनेगु ज्या) पनि गरिन्छ । कसैले कुरुवा: दहको पा:ल्हा:द्यो समानको पा:ल्हा:द्यो/सँकटा देवता सँकटा टोलमा स्थापना भएको हुँदा सँकटा मन्दिरमा मात्र पुजा पाठ गरे पनि पुन्छ । कुरुवा: दहसम्म पुनु पर्दैन पनि भन्छन् ।

कुरुवा: दहमा उठाएको पा:ल्हा:(हत्केला) रहेको हुँदा 'आसे ऽ ऽ... । थनँ उखे सुँ नँ वने दैइ मखु । (पख... । सवधान... । यहाँ भन्दा अगाडि कोही पनि जान पाईदैन/पर्दैन । सबै काम यहाँबाटै तमाम हुन्छ ।)' भन्ने कुराको सँकेत गरेको पनि सुन्नमा पाईन्छ ।

रथ जात्रामा सवारी हुँदा हुँदै पाटनको लगनखेलमा विश्राम गरेका थिए । एक दिन करुणामय अति दिक्क भए । उनको मुमाले उनलाई नेपालमा काम सिधे पछि छिट्टो घर फर्किनु है भनेर पठाएकी थिइन् । त्यसैले उनलाई

यहाँ बस्न दिक्क हुँदै गर्दा रोपाईको समयमा मानिसहरु खासै पूजा पाठमा नआउने तथा नभ्याउने भएको कारण वा त्यस्तो मौका पारी उनी आफ्नी आमालाई भेट्न जाने सोच बनाए । उनी कसैले चाल नपाउने वा नदेख्ने गरी लुरुलुरु त्यही कुरुवा: दहसम्म पुन थाले । उनको आत्मा तन्त्र मन्त्रद्वारा भमरा बनाई उडाएर ल्याएको कारण त्यहाँदेखि उता उनलाई बाटो केही थाहा पाएन । त्यसैले त्यहाँदेखि उता उनलाई अभ् अगाडि जान सकेन र अलमलमा परे ।

‘म मुमालाई भेट्न घर जाने भनेर जसोतसो यहाँसम्म त आई पुगें । अब कसरी म कामारु कामाक्षसम्म पुने होला ?’ उनले सोचन थाले । अरु कुनै उपाय नलागे पछि उनले फेरि सोचे ‘यो नदि तलातिर बग्दै गई रहेको छ । यो नदि जहाँ जहाँ भएर बग्छ । म पनि त्यसरी नै माछाको रुप लिएर जानु पर्ला ।’ भनी माछाको रुप धारण गरी नदिमा पुगे । त्यस ठाउँको घुम्तिनर दरवारमा बस्ने नागराजले यो कुरो द्याकै थाहा पाए । अब नागराजलाई चिन्ता हुन थाले र के गरूँ के गरूँ भए । तत्काल नागराजले नागराजको राजा कर्कोटक नागराजलाई खबर गरे । कर्कोटक नागराजले ‘जसरी पनि उनलाई माछा भएर बाहिर निस्कन नदेऊ । कुनै न कुनै अवरोध खडा गरी राख् ।’ भन्ने कुरा आदेश भए । अनि नागराजले एउटा गतिलो जुक्ति निकाले । आफ्नी छोरीलाई जलकन्या बनाई उनलाई फकाइ फुलाई त्यस ठाउँबाट बाहिर जान बन्देज गर्ने प्रयास जारी राखे । कर्कोटक नागराजले गुरुजू बन्धुदत्तलाई तत्काल खबर गरे । गुरुजू बन्धुदत्तको समूह त्यहाँ नआईपुगुज्जेल आदेश अनुसार नागराजकी छोरी जलकन्या भई करुणामयलाई प्रेमजालमा अलमलमा पारी त्यहाँबाट बाहिर निस्कन दिइनन् । पछि उनलाई लिन गुरुजू बन्धुदत्त, राजा नरेन्द्र देव, रथन चक्र सहितको समूह आई पुनः पूजा पाठ गरी फिर्ती सवारी गराए । यही फिर्ती सवारीको प्रतिकको रुपमा दोस्रो पटक अहिले तछलाथ्व-गा चतुदर्शी दिल्ला चन्हे (जेष्ठ/असार महिना)को दिन पुनः फिर्ती सवारी गराए । यो चलन अहिले पनि निरन्तर चलि नै रहेको छ ।

फेरि अर्को, यो ठाउँमा नागराजको दरबार रहेको घुम्तिनर उहिले गाईबस्तु चढाउने क्रममा गोठालाहरु पौडी खेल्दै गरे । उनीहरु मध्ये एक जना गोठालो माथि आएन । ऊ त्यहाँ पौडी खेल्दा खेल्दै विपत्ता भयो । कसैले देख्ने गरी तलातिर पानीले बगाएको देखेन । त्यस ठाउँमा पछि पनि त्यस्तो अप्रिय अशुभ घटनाहरु दोहोरि नै रहे । त्यस घुम्तिमा पहिले अलि साँगुरो दूल्दूला दुङ्गाहरु थिए । अलि डरलाग्दो ठाउँ पनि थियो । पानी पनि त्याति खुलेर नबग्ने भएको कारण एक दिन त्यहाँनिर त्यस्तै अप्रिय घटना हुँदा बम पड्कायो । त्यस पछि त्यो ठाउँ खुलेर अहिलेको अवस्थामा पुग्यो । त्यसबेलादेखि अहिलेसम्म त्यस्तो अप्रिय घटना घटेको छैन भन्ने कुरा पानेजुहरु बताउनु हुन्छ ।

उहिले करुणामय माछा भएर काठमाडौँ उपत्यका बाहिर अर्थात उनको घर जान खोज्दा नागराजकी छोरी जलकन्या भई फकाइ फुलाई उनलाई फिर्ती सवारी गरे । त्यसपछि ती घटना क्रम परम्पराको रुपमा रहन गयो । अनि, अब कसलाई जलकन्या बनाउने हो त ? अन्योल हुन थाले । त्यस कुरालाई विशेष रुपमा मध्ये नजर गरी खटेर काम गर्नु पर्ने भएको कारण रथन चक्रकी अविवाहित छोरीलाई घोखा/गृह्य मन्त्रद्वारा सुसज्जित गरी जलकन्याको रुपमा प्रतिस्थापन गरे । त्यसैले कुरुवा: दहमा करुणामय लिन जाने बेलामा सकेसम्म अविवाहित छोरी चेली नै अनिवार्य हुने गर्दथ्यो । तर कालान्तरमा परिवर्तित परिस्थिति(सुनिल महर्जन मलिनी परिवारको जेठो छोरोको भनाई) अनुसार हिजो आज उक्त घरकी बुहारीले पनि जलकन्या स्वरुप मलिनी भई करुणामय लिन जानेमा सरिक हुने चलन बस्यो । करुणामय रुपी कलशलाई आफ्नो पेटमा राखी पटुकाले कस्ने गरी बाँधेर पछाडिबाट सुवा:(सहयोगी व्यक्ति) ले छत्रले ओध्याउँछ भने सबभन्दा अगाडि ईन्द्रे बाजा(काँ, नायूखिँ

बाजा) अनि घण्टा बजाउने व्यक्ति गुरुजू, पानेजू, जजमान, कर्ता तथा अन्य श्रद्धालु भक्तजनहरुको लस्करका साथ ठाउँ ठाउँमा पूजा र विश्राम गरी आगमन गरिन्छ ।

कुरुवा: दहमा करुणामय प्राप्त गर्नको निमित्त चौलाथ्व-गा औंसी (बैशाख महिना)को साँभ ती सम्बन्धित सम्पूर्ण महानुभावहरु(गुरुजू, पानेजू, जजमान, मलिँनी, कर्ता, ग्वालानन्द, बलि दिने, बाजा बजाउनेहरु र अन्य) आवश्यक सर-सामानहरु सहित समूहगत रुपमा त्यहाँ समयमा पुग्ने गरिन्छ । त्यो दिनमा सबै जना त्यही बास बस्ने गरी प्रस्थान भएका हुन्छन् । बछलाथ्व पारुको दिन सवेरै ग्वालानन्दले बायाँ हातले घण्टा बजाई दाहिने हातले च्चामो (छोटो डल्लो भाडु आकारको) दायाँ बायाँ हलाई अगाडि गई बाटो देखाउँदै पा:ल्हा:द्योसम्म जाने गरिन्छ । सुरुमा गुरुजूले पा:ल्हा:द्यो(हत्केला) लाई पुजा पाठ गरिन्छ । त्यतिबेला उक्त पा:ल्हा:द्योदेखि तल बागमति नदिसम्म पञ्चसूत्र धागो जोडि राखेको हुन्छ । त्यहाँ पुजा सकेपछि त्यो पञ्चसूत्र धागो बीचमा चुँडाल्छ । अनि त्यो धागोलाई भक्तालुहरुले प्रसादको रुपमा टुक्रा टुक्रा बाँडेर लिने गरिन्छन् । कसैले घाँटीमा लगाउँछ भने कसैले हातमा बाँध्ने गरिन्छ । त्यसपछि मुख्य कामको सुरु हुन्छ । गुरुजू नदिको छेउमा बसेर मुख्य उद्देश्यको पुजा पाठ आरम्भ गर्न थाल्छ । अनि पानेजू र मलिँनी पनि सोही नदिको छेउमा बसेर उक्त पुजा पाठमा सामेल हुन्छन् । गुरुजूले क्रमिक रुपमा पुजा पाठ गरेर चढाएको फूलहरु तल बमन थाल्छन् । ती फूलहरु पानेजू र मलिँनीले प्राप्त गरी आ आफ्ना कलशमा प्रवेश गराउँछन् । त्यसपछि करुणामयको प्रतिक प्राप्त भएको ठहरिन्छ । भक्तालुहरु प्राय: खुशी मनाउने र नदिमा गएर जल लिने गरिन्छन् भने कोही कोही स्नान गर्ने पनि गरिन्छ । अनि त्यतिबेलादेखि पानेजू र मलिँनीलाई कसैले छुन्न नहुने तथा मनाही हुन्छ । त्यहाँबाट बाजा गाजा सहित अगाडि बढ्छन् । पहिले बसेको योगाम्बर देवगणनिर आई विश्राम गर्छन् । गुरुजूले त्यहाँको योगाम्बर देवगणमा समाधि योग ध्यान गरी गृह्य पुजा पाठ गरिन्छ । कालो बोका बलि चढाउँछ । बलि दिएको बोका सफा गर्नको निमित्त ती योगाम्बर देवगण माथि अलि अल्तो ठाउँमा लगेर सफा गर्न लग्छन् । त्यो बोका सफा गर्ने कार्य खड्गीहरुले बाहेक अरु कसैले हेर्नु वा देखाउनु हुँदैन भन्छन् । पछि त्यसलाई पकाउन सुरु हुन्छ । मासु पाकेपछि त्यहाँ उपस्थित सम्पूर्ण भक्तालुहरुलाई प्रसादको रुपमा बाँड्ने गरिन्छ । ग्वालानन्दलाई अलि बढी भाग लगाउने पनि गरिन्छ किन कि ग्वालानन्दले ती प्रसाद घरमा लगेर आफन्तजन र छिमेकीहरुलाई समेत बाँड्नु पर्दछ । ती प्रसाद बाहेक ग्वालानन्दले कुरुवा: दहबाट टिका, फूल र अन्य चीज बस्तुहरु समेत घरमा लाने गरिन्छ । ग्वालानन्दले बाहेक अन्य भक्तालुहरुले त्यहाँबाट बाँकी कुनै पनि खानेकुराहरु घरमा फिर्ता लानु हुँदैन किन कि त्यस ठाउँमा अदृष्य रुपमा यक्षहरुको घुमफिर, नजर, लुकेर बस्ने भएको हुँदा उनीहरु घरसम्म पुग्न भनेर शँका, डर र त्रासको कारण त्यसो भन्ने गरिन्छ ।

अहिले जहाँ योगाम्बर देवगणस्थित क्षेत्रमा पहिले गुफा थियो(आशाकाजी,७१) । त्यही गुफामा बसेर ८ दिनसम्म समाधि योग ध्यान गरी करुणामयलाई भमरा रुप धारण गरी त्यहाँसम्म उडाई ल्याएको र पछि उनलाई कलशमा प्रवेश गराउन सफल भएका थिए । त्यहाँको सल्लाको रुखहरु अन्य ठाउँहरुको भन्दा ठुला अग्ला थिए । यक्ष रानी, मायाले करुणामय फेरि आफ्नो घर फर्केर आउन सजिलो होस् भनेर गुरुजू बन्धुदत्तलाई सल्लाको बीउ बाटोभरि छरेर जानु भनी दिएकी थिइन् । गुरुजूले अन्तर्मनको कुरा बुझेर आफ्नो तन्त्रमन्त्रले ती बीउलाई सुकाई दिए । यक्ष रानीको अनुरोध अनुसार बाटोभरि छरेर त आए । त्यो कहीं उम्रने कहीं नउम्रने भयो । कुरुवा: दहमा पुगेपछि बाँकी सबै त्यहाँ वरिपरी छरिदिए । त्यसैले त्यहाँ पहिले बाक्लै धेरै सल्लाका रुखहरु थिए । यक्षहरु करुणामयलाई फेरि हरण गरेर भान ती ठुलठुला, अग्ला सल्लाका रुखहरुमा लुकेर बसी रहँन्थे । अहिले मानिसहरुले काटेर ती रुखहरु सखाप पारी सके भन्ने भनाई रहेको छ ।

करुणामय आगमन गराउने समूहद्वारा शाकाहारी भोजन (दहि, केरा, चिउरा, आदि) गर्दछन् । त्यसपछि त्यहाँबाट बाजा गाजा सहित ती समूहद्वारा करुणामय लिएर प्रस्थान सुरु हुन्छ । अनि कर्तावाला व्यक्तिले 'फ्य प्वा: तिङ्गू' हावाको दिशा रोक्ने भनेर एउटा माटोको मटकामा ती बलि दिएको बोकाको अलिकति रगत, काँचो मासु, फोक्सो, आन्द्राको कोही टुक्राहरु राखेको भाँडो लिएर जति सकिन्छ त्यति छिटो दौडी गएर बाटोमा परेको अलिकति उच्च भागमा राखिन्छ । त्यसरी त्यो काम गरि सकेपछि त्यो व्यक्तिले पछाडि नफर्किक्न फर्केर आउने गरिन्छ किन कि फर्केर हेर्नु हुँदैन । यदि उसले फर्केर हेर्यो भने काम असिद्ध हुन्छ भन्छन् । ऊ त्यो काम सिध्याएर फर्कूञ्जेल करुणामय आगमन गर्ने समूह पर पुगिसकेका हुन्छन् । अनि ऊ र उसका सहयोगीहरुले करुणामयलाई पछ्याउँदै आउने गरिन्छ ।

त्यसैले करुणामयको ईतिहास र रथ जात्रामा विशेष रुपमा 'कुरुवा: दह' को महत्व रहेको र विशेष प्राथमिकता दिईने गरिन्छ । नेपाल भाषामा 'कुरुवा:' को अर्थ छवा: तक पिवा: च्वनेगु । यसको मतलव एक हप्तासम्म कुरेर बस्नु भन्ने हो । यही कारण यस पवित्र स्थलमा कुरुवा: दह नाम रहन गएको देखिन्छ । तर हिजो आज जानेर वा नजानेर समय परिस्थितिले गर्दा मानिसहरुमा गलतफहमी भई यस पवित्र स्थललाई कटुवाल दह भन्ने गरेको देखिन्छ । वास्तवमा यो कटुवाल दह कुनै पनि दृष्टिकोणबाट असुहाँउदो नाम हो । भाषा र शब्दको अपभ्रंश उच्चारणले फरक नाम रहन गएको देखिन्छ । कटुवाल शब्दको अर्थ पहाड तथा गाउँघरमा उर्दीपुर्दी सुनाउने कामको निमित्त राखिएको, प्राय: गैरसरकारी कर्मचारी भन्ने बुझिन्छ । यस क्षेत्रमा न कटुवाल(क्षेत्री तथा पावैहरुको एक थर) जाति वा समुदायको बस्ति नै रहेको छ । त्यसकारण यो कटुवाल शब्द कुरुवा: शब्दको अपभ्रंश भएर रहन गएको देखिन्छ । त्यसैले सत्य तथ्य अनुसार अब हामी कुरुवा: दहलाई सही नाम र सही उच्चारण गरी पौराणिक र ऐतिहासिक परम्परा, हाम्रो सभ्यता र चिनारीलाई कायम गरौं र जोगाई राखौं भन्ने यो लेखको जोड रहेको छ ।

कृतिसूची

बज्राचार्य, आशाकाजी, 'बुँगद्यो नेपालय् ह:गु खँ' नेपाल भाषाया वंशावली, वागीश्वर छापाखाना, ने.सं. १०७७/बि.सं. २०१४, पेज १-१०४ ।

बज्राचार्य, रत्न राज 'बुँगद्योया रथ यात्रा खँ' रत्न प्रिन्टिङ्ग प्रेस- ने.सं.१०९९/बि.सं.२०३६, पेज १-१२० लक, जोन के., 'करुणामय' सहयोगी प्रेस- ई.सं. १९८०, पेज १-५२४ ।

लक, जोन के., एस. जे. 'रातो मच्छिन्द्रनाथ अफ पाटन एण्ड बुँगमती' - ई.सं.१९७३, पेज १-११८ ।